

Yalın Hayır ve İncelik(sizlik) Derecesi

Çiler Hatipoğlu
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Özet: Bu çalışma yalın HAYIR'ın ana dili Türkçe olan kadın ve erkek dinleyiciler tarafından nasıl algılandığını, HAYIR diyenlerin özellikleri değiştiğçe ince-kaba ekseninde bu anlatımı nereye yerleştirdiklerini araştırmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler, gözlem, sormacalar ve görüşmeler olarak üç aşamada toplanıp, SPSS ve CLAN CHILDES programları kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma, Brown ve Levinson'ın (1987) iddia ettiği gibi anlatım ve anlam arasında sabit bir ilişkinin olmadığını göstermiştir. Çalışmadaki katılımcılar için 'Hayır' cevabının kabalık/incelik derecesi, muhatap özelliklerinin değişmesine koşul olarak değişiklik göstermiştir. Bu nedenden dolayı, incelik kurallarının daha devingen, daha bağlamsal (hatta daha kişisel düzeyde) incelenmesi gerektiği öne sürülebilir. Bunun yanı sıra, belirli bir ortamda kullanılan anlatımların incelik derecesinin belirlenmesi için sadece dil kullanımının incelenmesinin yeterli olmayacağı ortaya çıkarılmıştır. Çalışma ayrıca, dinleyici değerlendirmesinin göz ardı edildiği ve sadece konuşmacı değerlendirmesinin dikkate alındığı durumlarda iletişimin başarılı olamayacağına işaret etmektedir. Bu nedenlerden dolayı, dinleyicilerin konuşma hakkındaki görüşlerinin de veri kabul edilerek değerlendirmelere dahil edilmesi gerektiği önerilmektedir.

Anahtar sözcükler: *Türkçe, incelik(sizlik), HAYIR, dolaysız anlatımlar, incelik çalışmalarında dinleyici değerlendirilmeleri, cinsiyet, mesafe*

Summary: This paper examines how the bald-on-record refusal 'NO' of a request is evaluated by male and female native speakers of Turkish. It also tries to uncover whether or not the distance between the interlocutors and the gender of the individual refusing the request affect the way refusals are classified on the polite-rude continuum. The data analysed in the study were gathered in three steps from 240 university students using natural observations, questionnaires and interviews. The analyses of the data were done using SPSS and CLAN CHILDES programs. Results of the study show that the relationship between the variables social distance, gender and the interpretation

of the level of politeness of the refusals is multifaceted and dynamic. Therefore, instead of claiming universality for the politeness rules, it is advisable to try to uncover the politeness rules that are valid in different contexts for the different interlocutors taking part in the interaction. The study also shows that evaluating only the data produced by the speakers and ignoring the evaluations of the hearers may lead to misinterpretations of the politeness data. Therefore, if the aim is to uncover the ‘real rules of politeness’, it is suggested that the hearer’s evaluations of the utterances should be taken into consideration too.

Key words: *Turkish, (im)politeness, NO, bald-on-record expressions, (im)politeness and hearer’s evaluation, gender, distance*

1. Giriş

Bu makaledeki araştırma dūřüncesi, ünlü Alman filozof Arthur Schopenhauer’in (2000) *Parerga and Paralipomena* (Cilt 2, Bölüm XXXI, Kısım 396) kitabından esinlenilerek ortaya çıkmıştır. Schopenhauer kitabında kirpilerin soğuk kiř aylarında yaşadıkları ikilemden bahsetmektedir. Kiř soğuğunda donmaktan kurtulmak ve birbirlerinin vücut ısılarından yararlanabilmek için kirpiler birbirlerine yaklaşırlar. Ancak çok yaklaştıklarında dikenleri birbirine batar ve hem kendilerine hem de etraflarındakilere zarar verdiklerini fark ederler, dolayısıyla da arkadaşlarından uzaklaşırlar. Birbirlerinden uzaklaştıklarında ise donma tehlikesi ile karşı karşıya kalırlar. Bu nedenlerden dolayı, kirpiler kiř aylarını sürekli ince ayar yaparak, ısınabilmek bazen de hayatta kalmak için acı çekmeyi de göze alarak geçirirler.

İnsanların hayatları da kirpilerin kiř aylarında yaşadıklarına benzer. Yaşamlarında sürekli bir denge kurma çabası içindedirler. Sosyal varlıklar olduklarından, bir taraftan toplumun bir parçası olmak, toplum tarafından kabul edilmek, takdir edilmek isterlerken, diğer taraftan zaman zaman tek başlarına kalmayı, istediklerini yapabilmeyi, gerekirse HAYIR demeyi arzu ederler. Ancak, HAYIR deme özgürlüğünü kullanmadan önce, konuşmacılar, acaba karşımdaki insanı kırabilir miyim, onu kendimden uzaklaştırır mıyım, küstürür müyüm diye düşünürler. Araştırmacının gözlemlediği kadarıyla da Türk toplumunda bireyler, dışlanılırız, kaba olarak sınıflandırılırız kaygısı ile birçok durumda istemelerine karşın HAYIR diyemezler veya demeye çekinirler. Konuşmacıların HAYIR kullanımı hakkında böyle çekinceleri olmasına karşın dinleyicilerin (yani, HAYIR cevabı ile karşılaşacak insanların) dūřüncelerini, değerlendirmelerini inceleyen bir araştırma řu ana kadar ana dili Türkçe olan denekler ile yapılmamıştır. Oysa konuşmanın sağlıklı ilerlemesi için iletişim içinde olan iki tarafın da konuşmadaki ifadeler hakkındaki değerlendirmeleri önemlidir ve yorumlamaları birbirine eşdeğer olmalıdır. Aksi takdirde, konuşma ‘biter’ (Thomas 1983) ve muhataplar anlaşamazlar.

Bu çalışma, Türk dilbilimi alanındaki bu boşluğu doldurmaya yönelik ilk adım olmayı amaçlamaktadır ve **yalın HAYIR**'ın ana dili Türkçe olan kadın ve erkek dinleyiciler tarafından nasıl algılandığını, HAYIR diyenlerin özellikleri değiştiğinde, kaba-ince ekseninde bu ifadeyi nereye yerleştirdiklerini irdelemeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında çalışma, dünyada yeni önem kazanmaya başlayan ve henüz çok az sayıda dilde inceleme yapılan (örn. İngilizce, Culpeper 2005; Almanca, Limberg 2008) 'inceliksiz dil kullanımı' alanına da katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. Kuram

Bu çalışmada Brown ve Levinson'ın (1987) *İncelik Kuramı* ile Brown ve Levinson sonrası Eelen (2001), Mills (2003, 2004) ve Watts (2003) tarafından ortaya konulan 'İnce İletişim' kuram(lar)ının geçerliliği ve açıklayabilme güçleri sınanacaktır.

2.1. Brown ve Levinson'ın (1987) *İncelik Kuramı*

Brown ve Levinson'ın (1987) *İncelik Kuramı*'ndaki incelik kuralları tüm insanları temsil ettiği iddia edilen *Model İnsan* (bundan sonra *MI*) üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Brown ve Levinson, *MI*'nin *akılcılık* ve *yüz* gibi iki önemli özelliğinin olduğunu ve bu özelliklerin evrensel olduğunu iddia etmektedirler. Akılcılık, davranış-sonuç arasındaki bağlantıyı görebilme olarak nitelendirilirken, yüzün iki karşıt istekten oluştuğu söylenmektedir: (i) kabul görme isteği (yani, OLURLU YÜZ) ve (ii) yükümlülükten serbest olma/istediğini yapabilme isteği (yani, OLUMSUZ YÜZ). Brown ve Levinson (1987:76) konuşmacıların bir ifadeyi kullanmadan önce kendileri ve dinleyicileri arasındaki yakınlık derecesini, güç ilişkisini ve dinleyiciden istenilen fedakârlık derecesini hesapladıklarını savunmaktadırlar (yani, $W_x = D(S,H) + P(H,S) + R_x$). Brown ve Levinson (1987) bu üç ölçütün farklı kültürlerde farklı ağırlık taşıdığını öne sürmektedirler. Örneğin, bazı toplumlarda (örn. Türk toplumu) konuşmacılar arasındaki güç ilişkisi ön plana çıkarken, bazı diğer kültürlerde ise yakınlık derecesinin daha önemli olabileceğini iddia etmektedirler. Bunun yanında, kadın ve erkeklerin de bazen bu üç etkeni farklı yorumlayabileceklerini ve bu nedenden dolayı aynı ortamlarda farklı anlatımlar kullanabileceklerini ifade etmektedirler.

Bu kuram içerisinde birey her iletişime girdiğinde yüzü potansiyel olarak tehlikededir çünkü konuşma sırasında kullanılacak her anlatım yüz zedeleyici davranış (İng. FTA) olarak görülmekte ve konuşmacının ya da dinleyicinin olumlu ve/veya olumsuz yüzünü farklı derecede zedelemektedir. Ayrıca bu kuramda her anlatımın belirli bir anlamı (örn. kaba/ince) ve belirlenmiş tehlike derecesi vardır. Brown ve Levinson'ın (1987) *İncelik Kuramı*'nda (i) eğer durum acil değil ise, (ii) konuşmacılar arasındaki güç mesafesi büyük değil ise, (iii) kullanılan anlatımlar dinleyicinin yararına değil ise

bir konuşmada dinleyicinin OLUMLU yüzünü en çok ‘**HAYIR**’ gibi dolaysız anlatımlar zedelemektedir. Diğer bir deyişle yalın HAYIR Brown ve Levinson’un kuramında en KABA davranışlardan biridir.

Brown ve Levinson’ın (1987) kuramını kullanarak yapılan ve bu araştırmayı yakından ilgilendiren bazı çalışmalar bu kuram kapsamında öne sürülen güç, yakınlık ve fedakârlık derecesi faktörlerinin günlük konuşmadaki incelik düzeyini etkileyebileceğini göstermiştir. Vespo ve Kaplan (1993) kreş çocuklarından oluşan bir denek grubu ile yaptıkları çalışmalarında konuşmacılar arasındaki yakınlık derecesinin (yani, yakın arkadaş olan konuşmacılar, sadece sınıf arkadaşı/tanıdık olan konuşmacılar), kavga sırasında kullanılan dil üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmacılar, anlaşmazlık sırasında yakın arkadaşlar arasında kullanılan dilin sadece tanıdıklar arasında kullanılan dilden daha ince olduğunu rapor etmişlerdir. Yakın arkadaşlar arasında kavga sırasında bile birçok özür dileme, ödün verme ve uzlaşmaya yönelik ifadelerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ancak bu iletişim stratejilerine sınıf arkadaşları/tanıdıklar arasında geçen kavgalarda neredeyse hiç rastlanmamıştır.

Sevgililer arasında yapılan konuşmaları inceleyen Falbo ve Peplau (1980) çok özel ilişkilerde bile konuşmacılar arasındaki güç ilişkisinin konuşma sırasında kullanılan dili etkileyebileceğini göstermişlerdir. İki sevgili arasında kurulan ilişkide erkeklerin kendilerini daha güçlü hissettiklerinde konuşmalarında daha çok dolaysız ve iki tarafı da etkileyebilecek anlatımlar kullandıkları belirlenmiştir.

Erkek ve kadınların reddetme stratejilerini inceleyen Garcia (1992) cinsiyetin bir konuşma sırasında kullanılan anlatımların incelik derecesini etkileyebileceğini göstermiştir. Gitmek istemedikleri bir yere ikinci kez davet edildiklerinde erkek katılımcıların dolaysız ifadeler kullanarak daveti reddettikleri saptanmıştır. Oysa kadın katılımcılar davet edeni ikinci kez reddetmenin inceliksiz bir davranış olacağını düşündükleri için durumların çoğunda daveti kabul ettikleri görülmüştür.

2.2. Brown ve Levinson sonrası ‘İnce İletişim’ Kuramları: Eelen (2001), Mills (2003, 2009), Watts (2003)

Brown ve Levinson’nın *İncelik Kuramı* edimbilim alanında en yaygın olarak kullanılan kuramlardan biridir. Bu kuram alanda birçok araştırmanın yapılmasına ve birçok dilin incelenmesine neden olmuştur. Watts’a (2003:250) göre bu kuramın bu kadar yaygın olarak kullanılmasının en önemli nedenlerinden biri de Brown ve Levinson’nın anlam ve anlatım arasında belirledikleri ve evrensel olduklarını iddia ettikleri ilişkilerdir. Kuralların evrensel olması ve anlatım ile anlam arasındaki ilişkinin sabit kabul edilmesi, birçok ortamda kullanılan dilin özümlemesi ve karşılaştırılmasını kolaylaştırmıştır. Ancak Eelen (2001), Mills (2003, 2004, 2009) ve Watts (2003) farklı ortamlarda ve farklı yaş, cinsiyet ve sosyal gruplara ait denekler ile yaptıkları araştırmalarının sonunda Brown ve Levinson tarafından geliştirilen kuramın soyut,

nesneleştirilmiş ve gerçek hayatta kullanılan incelik kurallarından uzak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Watts (2003:254), Brown ve Levinson'ın kuramında belirlenen incelik kurallarının aslında **incelik(sizlik)₂** kuralları (yani, kuramsal, toplumbilim kuramlarında kullanılan/tanımlanan incelik) olduğunu iddia etmekte ve gerçek ortamlarda kullanılan dilden, kullanıcılardan, dolayısıyla da asıl geçerli olan incelik kurallarından (yani, **incelik(sizlik)₁ kurallarından**) bağımsızlaştırılmış bir kurallar sistemi olduğunu ileri sürmektedir. Eelen (2001), Mills (2003, 2009) ve Watts'a (2003) göre de, bu nedenlerden dolayı Brown ve Levinson'ın ileri sürdüğü *İncelik Kuramı* ile konuşma sırasında muhataplar arasında geçerli olan incelik kurallarının ortaya çıkarılması neredeyse imkânsızdır. Bu araştırmacılara göre:

(i) anlatım (biçimi) ve anlam arasında değişmez bir ilişki yoktur ve incelik alanında çalışma yapacakların bunu bilerek araştırmaya başlamalıdır (yani, Brown ve Levinson'ın iddia ettiği gibi dolaylı ve uzun anlatımların her zaman ince olduğunu, dolaysız anlatımların da her zaman kaba olduğunu varsaymamak gerekir, Mills 2003; Watts 2003:252),

(ii) incelik kuralları, ortam, konuşmacı özellikleri ve iletişim için kullanılan yöntem (örn. sözlü, yazılı, elektronik posta) gibi etkenlere bağlı olarak değişebilir (yani, bazı ortamlarda ince kabul edilen bir anlatım, başka bir ortamda başka bir grup konuşmacı/dinleyici tarafından kaba olarak yorumlanabilir (Mills 2009:1059; Watts 2003:253),

(iii) incelik kurallarının evrensel olduğunu iddia etmek yerine, daha devingen, daha bağlamsal hatta daha kişisel düzeyde incelenmesi gerekmektedir (Mills 2009:1059),

(iv) incelik üzerine yapılan çalışmalarda hem konuşmacıların hem de dinleyicilerin görüşlerine başvurulmalıdır. Konuşmacı bir anlatımı kullanır ve onu ince olarak değerlendirir fakat dinleyici söylenenleri, kaba olarak yorumlayabilir (Eelen 2001:218; Watts 2003:253).

Yukarıda sıralanan iddialara ek olarak Watts (2003) iletişim sırasında kullanılan anlatımların konuşmacılar tarafından sadece kaba ve ince olarak gruplanmadığını, bu iki karşıt uç arasında farklı ince anlam ayrımlarının bulunduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla da kaba-ince eksenini üzerine en azından üç kategorinin daha yerleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Araştırmacı her şeyden önce bir bağlamda beklenen davranışların *ince davranışlardan* ayırt edilmesi gerektiğini belirtip, bir ortamda kullanılması gereken anlatımların *politik ifadeler* (Watts 2003:256) grubunda toplanması gerektiğini iddia etmektedir. Daha sonra da politik davranışların soluna sırasıyla *kaba* ve *ince olmayan*, sağına da *ince* ve *aşırı ince* (yani, rahatsız edecek derecede ince olan ve genellikle olumsuz değerlendirilen davranış ve anlatımlar) gruplarının yerleştirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bunun yapılması ile de (yani, kaba-ince ekseninde daha ayrıntılı tanımlanmış, daha çok kategorinin olması) konuşmacıların iletişim sırasında yaptıkları değerlendirmelerin daha gerçekçi bir betimlemesinin ortaya çıkarılabileceğini ileri sürmektedir.

3. Araştırma Yöntemi

3.1. Çalışmanın amacı ve temel araştırma soruları

Bu çalışmanın amacı, kadın ve erkek üniversite öğrencilerinin farklı ortamda kadın ve erkek konuşucular tarafından kullanılan yalın HAYIR yanıtının incelik derecesini nasıl değerlendirdiklerini ortaya çıkarmaktır. Bu çerçevede, çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

(i) Çalışmada yer alan Eğitim Fakültesi öğrencisi olan kadın ve erkek katılımcılar ‘Kraker alır mısın?’ tekliflerine verilen yalın HAYIR cevabının incelik derecesini nasıl değerlendirmektedirler?

(ii) Çalışmada yer alan kadın ve erkek katılımcılar tekliflerine sadece HAYIR cevabı veren kadın ve erkek muhataplarının cevaplarının incelik derecesini nasıl değerlendirmektedirler?

(iii) Çalışmada yer alan kadın ve erkek katılımcılar tekliflerine yalın HAYIR cevabı veren sınıf arkadaşı ve çok yakın çocukluk arkadaşı olan muhataplarının cevaplarının incelik derecesini nasıl değerlendirmektedirler?

3.2. Veri Toplama Yöntemleri

Kasper ve Dahl (1991:215) edimbilim alanında çalışan araştırmacıların, biri konuşma olayının toplumdilbilimsel özellikleri diğeri ise farklı veri toplama araçlarının neden olduğu farklılıklar olmak üzere, iki katmanlı değişkenlerle uğraştuklarını unutmamaları gerektiğini belirtmektedirler. Cohen (1996), Wolfson (1989) ve Yuan (2001) da tüm veri toplama yöntemlerinin artıları olduğu kadar eksilerinin de olduğunu, bu nedenden dolayı da özellikle söz eylemler üzerine araştırma yapıldığında birden fazla veri toplama yöntemi kullanılması gerektiğinin altını çizmektedirler. Bunun yanında edimbilim alanında yapılan araştırmalar sormacalarda kullanılan görev türlerinin (Tarone 1983, 1985; Kasper ve Dahl 1991:215), durum bağlamının (yani, kullanılan bağlamın katılımcı kitlesinin tanıdığı, bildiği ortamların olup olmadığı) (Rampton 1987; Young 1988) ve toplumdilbilimsel bağlamın (Young 1988; Ellis 1994) toplanan verilerin hem nicel hem de nitel özelliklerini etkileyebileceğini göstermiştir.

Bu çalışmaları göz önünde bulundurarak ve bu araştırmanın amacının üniversite öğrencisi olan kadın ve erkek katılımcıların yalın HAYIR biçiminde gerçekleştirilen reddetme söz eylemini nasıl değerlendirdiklerini ortaya çıkarmak olduğundan, bu çalışmada çoklu veri toplama yöntemi (gözlem, sormaca ve görüşme) kullanılmıştır. Çalışmada sormacanın ana veri toplama yöntemi olarak seçilmesinde başlıca iki neden vardır. Birincisi, sormaca ile incelenmek istenilen bağlam hakkında çok sayıda katılımcıdan kısa sürede büyük miktarda veri elde etmek mümkündür. İkincisi ise bu araştırmada incelenen söz eylem ile ilgili bir durumdur. Araştırmacının bildiği kadarıyla yalın HAYIR cevabının incelik derecesinin değerlendirilmesini inceleyen

ana dili Türkçe olan katılımcılar ile daha önce çalışma yapılmamıştır. Bu durumlarda Yuan'a (2001:289) göre (yani, bir söz eylem ile ilgili araştırmaların ilk aşamasında) o söz eylem ile ilgili kullanım kurallarının açığa çıkarılması için incelemelerin ilk aşamasında kullanılması en uygun veri toplama yöntemi sormacadır.

Sormacada kullanılan durumların, ortamların ve toplumbilimsel bağlamların hedef katılımcı kitlesine uygun olması için 2005-2008 yılları arasında gözlemlenen ve farklı ortamlarda (sınıf arkadaşı olan) üniversite öğrencileri arasında geçen 254 teklif-red biçiminde gelişen doğal konuşmalar not edilmiş ve bunların arasında en sık rastlanan ortam belirlenmiştir: birine yiyecek bir şey teklif etmek ve red cevabı almak.

Üniversite öğrencileri arasında çok sık tekrarlanan bu 'teklif-red' konuşmaları ile ilgili 4 kurgu hazırlanmıştır. Bu kurgular iki bölümden oluşan bir sormacanın içine yerleştirilmiştir. Sormacanın ilk bölümünde katılımcılardan aşağıda sıralanan kendileri ile ilgili bilgileri vermeleri istenmiştir: yaş, cinsiyet, üniversite, üniversitede sınıf ve bölüm, anne-babalarının eğitim düzeyi, ailenin yaklaşık yıllık geliri, ebeveynlerin işleri, Türkiye'de yaşadıkları yer (yani, il, ilçe), bildikleri yabancı diller ve düzeyleri, yabancı ülkelerde bulunup bulunmadıkları, bulundularsa orada ne kadar kaldıkları ve bu ülkelerde bulunma nedenleri. Sormacanın ikinci bölümünde katılımcılardan 4 kurguyu okumalarını, kendilerini teklif edenin yerine koymalarını ve tekliflerine sadece HAYIR cevabı veren farklı özellikler taşıyan (örn. cinsiyet, yakınlık derecesi) muhataplarının davranışlarını Watts'ın (2003) kaba-ince ekseninde olmasını önerdiği grupları kullanarak (yani, KABA - İNCELİKSİZ - UYGUN - İNCE - AŞIRI İNCE) değerlendirmeleri istenmiştir¹ (bkz. Tablo 1). Bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra katılımcılardan muhataplarının davranışlarını hangi ölçütleri kullanarak değerlendirdiklerini kısaca açıklamaları istenmiştir.

Tablo 1. Sormaca – Bölüm 2

Bölüm 2.1: Aşağıda verilen konuşma sizin (A) ve çocukluğunuzdan beri tanıdığımız çok yakın bir kız arkadaşınız (B) arasında geçse arkadaşınızın davranışını nasıl değerlendirirsiniz?

Kendinize dükkândan kraker aldınız ve eve gidiyorsunuz. B'yi gördünüz ve biraz konuştuğunuzdan sonra:

A: Çubuk kraker alır mısın?		B: Hayır.		
1	2	3	4	5
Kaba	İnce olmayan	Uygun	İnce	Aşırı ince

Bölüm 2.2
2.1'de yaptığınız değerlendirmeyi neye dayandığınızı (yani, B'nin cevabını değerlendirirken hangi ölçütleri kullandığınızı) kısaca açıklayınız?

Katılımcılara verilen kurgularda muhataplarının özellikleri aşağıda belirtildiği gibi tanımlanmıştır:

KURGU 1: Yakın arkadaş olmayan KADIN sınıf arkadaşı

KURGU 2: Yakın arkadaş olmayan ERKEK sınıf arkadaşı

KURGU 3: Çok yakın olan çocukluktan beri tanınan KADIN arkadaş

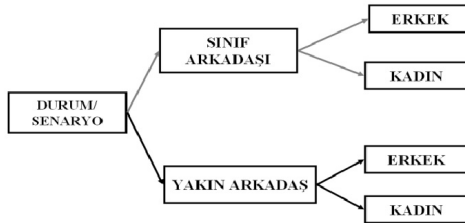
KURGU 4: Çok yakın olan çocukluktan beri tanınan ERKEK arkadaş

Bunun yanında katılımcılara 'HAYIR'ın normal bir vurgu ve ezgi ile söylendiğini düşünmeleri istenmiştir.

Veri toplamanın üçüncü aşamasında ise sormacayı dolduran 20 katılımcı (10 kadın, 10 erkek) ile görüşmeler yapılarak farklı özellikler taşıyan muhataplarının davranışlarını hangi ölçütleri kullanarak değerlendirdikleri açıklamaları istenmiştir. Bu görüşmelerin amacı sormaca ile toplanan verilerin geçerliliğini bir daha sınamak ve sormacada toplanan nicel verilerin sayısını arttırmak olmuştur. Görüşmelerin yardımcı veri toplama yöntemi olarak seçilmesinin başlıca iki nedeni vardır. Her şeyden önce, görüşmeler nitel veri toplamak isteyen araştırmacılar tarafından en sık kullanılan veri toplama yöntemidir (Dörnyei 2007:134). Bu da araştırmacıya çalışmada toplanan verileri daha önce yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar ile karşılaştırma fırsatı verecektir. Bunun yanında görüşmeler esnek veri toplamaya izin vermektedir. Yani, önceden belirlenen bir soru listesi olsa da, araştırmacı sorgulamak istediği alanlarla ilgili ek soru sorabilmekte, incelemek istediği konuları açığa çıkarabilmek için ek bilgi toplayabilmektedir.

3.3. Veri Çözümleme Yöntemleri

Çalışmada elde edilen nitel ve nicel verilerin çözümlemeleri SPSS ve CLAN CHILDES programları kullanılarak yapılmıştır. SPSS programı ile veri çözümlemenin ilk aşamasında betimleyici istatistikler elde edilmiştir. Daha sonraki aşamalarda araştırmada incelenen ve karşılaştırılan grupların (örn. kadın ve erkek, sınıf arkadaşı ve çok yakın çocukluk arkadaşı) değerlendirmeleri arasında farklılık olup olmadığını parametrik olmayan testlerden ki kare testi ile $p < 0.001$ anlamlılık düzeylerinde çözümlenmiştir. Çalışmada elde edilen nicel verilerin sınıflandırılması ve değerlendirilmesi ise CLAN CHILDES programının COMBO ve KWAL işlevleri kullanılarak yapılmıştır.

Şekil 1: Veri analiz kategorileri

Veri inceleme kategorileri Şekil 1’de gösterildiği gibi belirlenmiştir. Elde edilen verilerin ortaya çıkardığı genel bir resimden sonra daha ayrıntılı bilgilerin elde edilebilmesi için alt gruplardaki hem sayısal hem de nitel veriler ele alınmıştır.

3.4. Katılımcılar

Çalışmaya yaşları 18-27 arasında değişen, Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nin Bilgisayar Eğitimi, Eğitim Bilimleri ve Yabancı Diller Eğitimi Bölümlerinde eğitimine devam eden 303 (182 kadın, 121 erkek) öğrenci katılmıştır. Tablo 2’de de görüldüğü gibi katılımcıların %7,6’sı üniversitede birinci sınıf öğrencisi, %45,5’i ikinci sınıfta, %15,8’i üçüncü sınıfta, %30,7’si de dördüncü sınıf öğrencisidir. Katılımcıların ikisi için bu konu ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların üniversitedeki sınıflara göre dağılımları

SINIF	ERKEK	%	KADIN	%
1	13	11	10	5
2	51	42	87	48
3	22	18	26	14
4	35	29	58	32
Bilgi yok	0	0	2	1
TOPLAM	121	100	182	100

Sormacanın Özgeçmiş bölümünde elde edilen sonuçlar katılımcılarının önemli bir kısmının düşük (%29) ve orta (%43) gelir düzeyi olan ailelerden geldikleri belirlenmiştir. Coğrafi bölgeler arasındaki katılımcı sayısına bakıldığında, erkek katılımcılar arasında Güneydoğu, İç Anadolu, Karadeniz ve Marmara bölgelerinden (neredeyse) eşit sayıda temsilci olduğu, ancak Doğu Anadolu, Ege ve Ak Deniz bölgelerinden gelen daha az katılımcı olduğu görülmektedir. Kadın katılımcıların ise genellikle İç Anadolu ve Ege’den olduğu Doğu Anadolu ve Güneydoğu bölgelerinden çok az katılımcı olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların geldikleri coğrafi bölgeler

BÖLGELER	ERKEK		KADIN	
	N	%	N	%
1 AK DENİZ	6	5	29	16
2 DOĞU ANADOLU	13	11	5	3
3 EGE	10	8	40	22
4 GÜNEYDOĞU ANADOLU	25	21	8	4
5 İÇ ANADOLU	22	18	55	30
6 KARADENİZ	22	18	26	14
7 MARMARA	22	18	18	10
Bilgi yok	0	0	2	1
TOPLAM	121	100	182	100

Dil kullanımının ailedeki eğitim düzeyi ile bağlantılı olduğunu gösteren alışmalar (König 1990) nedeniyle bu çalışmaya katılanlara ebeveynlerinin eğitim düzeyi ile ilgili bilgi vermeleri istenmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların ebeveynlerinin eğitim düzeyleri

SINIF	ERKEK KATILIMCI				KADIN KATILIMCI			
	Baba	%	Anne	%	Baba	%	Anne	%
Yok	6	5	13	11	0	0	3	2
İlkokul	29	24	57	47	24	13	63	35
Orta Okul	25	21	10	8	26	14	24	13
Lise	22	18	19	16	43	24	50	27
Üniversite	38	32	22	18	87	48	40	22
Bilgi yok					2	1	2	1
TOPLAM	121	100	121	100	182	100	182	100

Elde edilen sonuçlar kadın katılımcıların ebeveynlerinin erkek katılımcıların ebeveynlerine göre daha yüksek eğitim düzeyine sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır. Kadın katılımcıların babalarının %72'si, annelerinin de %49'u lise veya  niversite mezunu iken erkek katılımcıların babalarının %50'si, annelerinin ise %34' aynı eğitim düzeyine sahiptir.

Bu çalışmaya sadece Eğitim Fakültesi  ğrencilerinin seçilmesinde son yıllarda edimbilim alanında yapılan çalışmalarda ( rn. Mills 2004, 2009) elde edilen sonuçlar etkili olmuştur. Benzer alışmaları yapan araştırmacılar bir uğraş topluluğunda (Wenger 1998) geçerli olan incelik kurallarının başka bir uğraş topluluğunda geçerli olmayabileceğini, konuşma sırasında kullanılan anlatımların farklı uğraş gruplarında farklı algılanabileceğini ve değerlendirilebileceğini göstermiştir. Araştırmacılar bir uğraş grubunda asıl geçerli olan incelik(sizlik) kurallarının (yani, incelik(sizlik), kurallarının) ortaya çıkarılabilmesi için o gruba odaklanılması ve ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Davies ve diğ. 2007; Lakoff 2001). Özel bir uğraş topluluğu hakkında, belirli bağlamalarda derinlemesine yapılan incelemelerin araştırmacılara başka bağlamalarda ve başka katılımcı gruplarıyla yapacakları çalışmalar için gereken bilgiyi, araçları ve anlama gücünü vereceği iddia edilmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı Türkiye'deki tüm toplumsal yapıyı temsil etmekten çok belirli bir uğraş grubunda geçerli olan incelik kurallarını ortaya çıkarmaktır.

Uğraş gruplarını incelerken bu toplulukta geçerli olan kuralları ortaya ıkılabilmek için incelenen uğraş grubuna mümkün olduğu kadar az müdahalede bulunulması gerekmektedir (Wenger 2006). Bunun sonucunda incelenen gruplarda bazı değerşkenler deney düzeneklerinde olduğu gibi dengeli olamamaktadır. Bu alışmada Eğitim Fakültesi  ğrencileri kullanıldığından kadın ve erkek öğrencileri sayıları arasında bir dengesizlik söz konusudur ancak bu dengesizlik Eğitim Fakültelerindeki kadın ve erkek  ğrenci sayısını belirli bir oranda yansıtılmaktadır (Bu çalışmada kadın-erkek dağılımı:

kadın=%60 > erkek=%40; Türkiye'deki eğitim fakültelerinde kadın-erkek dağılımı: kadın=%57 > erkek = %43, Milliyet 2009).

4. Bulgular

4.1. Genel Bulgular

Tablo 5, kadın ve erkek katılımcıların verilen 4 kurgu ile ilgili yaptıkları değerlendirmelerin toplamını göstermektedir. Bu tablodaki verilere bakıldığında, çalışmada yer alan kadın ve erkek katılımcıların değerlendirmeleri arasında hem benzerliklerin hem de farklılıkların olduğu görülmektedir. İki katılımcı grup arasındaki benzerlik kendini KABA sınıfında göstermiştir. Kadın katılımcıların %10'u ve erkek katılımcıların %8'i verilen kurgulardaki 'yalın Hayır' cevabının KABA olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 5. Genel bulgular

	DEĞERLENDİRME KATEGORİLERİ	KADIN		ERKEK	
		N	%	N	%
1.	Kaba	73	10	41	8
2.	İnce olmayan	318	44	163	34
3.	Uygun/Normal	326	45	244	50
4.	İnce	12	2	25	5
5.	Aşırı ince	0	0	12	2
	TOPLAM	728	100	484	100

Ancak diğer kategorilerdeki verilere bakıldığında kadın ve erkek katılımcıların değerlendirmeleri arasında önemli farklılıkların olduğu görülmektedir. Her şeyden önce erkek katılımcıların 'yalın Hayır'ı daha olumlu değerlendirdikleri gözlemlenmektedir. Erkek katılımcılar durumların sadece %34'ünde 'yalın Hayır'ı İNCE OLMAYAN bir davranış olarak nitelerken, kadın katılımcılar durumların %44'ü için aynı değerlendirmeyi yapmışlardır. Erkekler için kurguların yarısında (%50) sadece Hayır denilmesi NORMAL bir davranışken, kadın katılımcılar için durumların %45'inde bu anlatımın kullanımı uygundur. Bunun yanında, bu çalışma için erkek katılımcılar tarafından yapılan değerlendirmelerin %5'inde 'yalın Hayır' cevabı İNCE olarak sınıflandırılırken, kadın katılımcıların değerlendirmelerinin sadece %2'si İNCE kategorisindedir. Araştırmada elde edilen başka ilginç bir sonuç da erkeklerin AŞIRI İNCE değerlendirmesi ile ilgilidir. Erkek katılımcıların %2'si 'yalın Hayır' cevabını rahatsız edecek derecede ince olarak değerlendirmişlerdir oysa kadın katılımcıların cevapları arasında böyle bir değerlendirmeye rastlanmamıştır. Tablo 5'te özetlenen kadın ve erkek değerlendirmeleri arasında yapılan istatistiksel çözümler, KABA kategorisi hariç, tüm sınıflardaki farklılıkların $p < .05$ düzeyinde anlamlı olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Yukarıda sunulan nicel veriler, bu çalışmanın 1970’li yılların başında ortaya konulan ‘Farklı Kültürler Hipotezi’ni (İng. *Different Cultures Hypothesis*, bundan sonra FKH) (Maccoby ve Jacklin 1974) destekler nitelikte görülmektedir. FKH kadın ve erkeklerin çok küçük yaşlarda bile cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldıklarını (Maccoby 1998) ve bunun sonucunda hem farklı davranışlar hem de farklı dil kullanımları benimsediklerini savunmaktadır (Tannen 1990). Örneğin, erkek çocuklarının daha saldırgan ve daha rekabetçi olmaları zendirilirken, kız çocuklarının daha uyumlu olmaları öğütlenmektedir (Kyratzis 2001; Maltz ve Borke, 1982). FKH’nin ortaya konulmasından sonra cinsiyet ve incelik üzerine yapılan birçok çalışmada (rn. Brown 1998; Holmes 1995, 1998; Lakoff 1975) kadın ve erkeklerin *incelik* sözcüğünü farklı yorumladıkları, bu nedenden dolayı da konuşurken farklı incelik kurallarına uydukları savunulmuştur. Kadın ve erkek konuşma biçimleri arasındaki en önemli farklılıklardan biri de konuşma sırasında muhataplar arasındaki *uyum* ve *destek* ile ilgilidir. Erkekler, diğer aktivitelere de olduğu gibi, aralarındaki iletişimi bir rekabet ortamı olarak gördüklerinden konuşmalarının çoğu karşılıklı meydan okuma ile geçmektedir (Wood 2005). Kadımlar arasındaki konuşmalarda ise uyum ve birbirini destekleme iletişim biçimi baskındır. FKH’nin ortaya koyduğu kuralların doğru olduğunu kabul edecek olursak neden erkeklerin değil de kadımların yalnız HAYIR’ı daha çok kabul edilemez bir davranış olarak değerlendirdiklerini açıklayabiliriz. Yalnız HAYIR, kadımların benimsedikleri uyum ve destekleme iletişim tarzına uymamaktadır. Birisine yiyecek bir şey teklif edilir ve uyum kurallarına göre konuşmadaki muhatapın bu teklifi kabul etmesi beklenir. Bu nedenden dolayı da çalışmaya katılan kadımların %54’ için bu anlatım kaba/ince olmayan bir davranıştır. Kendi günlük konuşmalarında çatışmalara alışık olan erkeklerin %55’inin yalnız HAYIR’ı normal hatta ince bir davranış olarak değerlendirmeleri FKH’a göre beklenen bir sonuçtur.

Yukarıda verilen yorumlar sadece genel nicel sonuçlara bakılarak yapılmıştır. Bunların tüm ortamlardaki geçerliliğini sınamak için bundan sonraki bölümlerde bu çalışma sırasında elde edilen nicel ve nitel veriler daha ayrıntılı bir şekilde incelenecek ve daha detaylı sonuçlar elde edilmeye çalışılacaktır.

4.2. Cinsiyet Etkeni

Bölüm 4.1’de sıralanan açıklamaları sınamak için veri çözümlemesinin ikinci aşamasında HAYIR cevabı veren kişinin cinsiyetinin dinleyicilerin değerlendirmelerini etkileyip etkilemediği araştırılmıştır.

Tablo 6’daki veriler yalnız HAYIR’ı söyleyenin cinsiyetinin kadın ve erkek katılımcıları farklı etkilediğini göstermektedir. Çalışmada yer alan kadın katılımcılar için HAYIR’ı söyleyenin cinsiyetinin önemli olmadığı görülmektedir. İstatistiksel testler kadın katılımcılarının cevaplarının toplandığı KABA, İNCE OLMAYAN ve UYGUN gruplarındaki kadın ve erkek konuşucular için yapıkları değerlendirmeler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olmadığı ortaya çıkmıştır ($\chi^2=0.22$, $df=1$).

Tablo 6. Cinsiyet Etkeni

DEĞERLENDİRME KATEGORİLERİ	KADIN DİNLEYİCİ				ERKEK DİNLEYİCİ			
	KADIN-KADIN		ERKEK- KADIN		KADIN- ERKEK		ERKEK- ERKEK	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1. Kaba	37	10	36	10	16	7	25	10
2. İnce olmayan	169	46	149	42	105	43	58	24
3. Uygun/Normal	150	42	175	48	107	44	137	57
4. İnce	7	2	4	1	16	7	9	4
5. Aşırı ince	0	0	0	0	0	0	12	5
TOPLAM	364	100	364	100	242	100	242	100

Yani, bu çalışmaya katılan kadın katılımcıların HAYIR cevabının incelik derecesini değerlendirirken HAYIR cevabını verenin cinsiyetinin değerlendirmelerini etkilemediği görülmektedir.

Ancak erkek katılımcıların değerlendirmelerinde HAYIR diyenin cinsiyetini göz önünde bulundurdıkları ortaya çıkmıştır. Erkek katılımcıların HAYIR'ı söyleyenin erkek olduğunda daha anlayışlı davrandıkları görülmüştür, örneğin %57'si bunu NORMAL bir davranış olarak nitelerken, sadece %24'ü İNCE OLMAYAN bir davranış olarak sınıflandırmıştır. Oysa kadın konuşmacılar yalnız HAYIR kullandıklarında, erkek dinleyicilerin %43'ü bu davranışı İNCE OLMAYAN bir davranış olarak değerlendirmişlerdir. Diğer taraftan, erkek muhatapları tarafından söylendiğinde yalnız HAYIR, durumların %5'inde AŞIRI İNCE bir davranış olarak nitelendirilirken, kadın muhatapları için bu sınıfta hiçbir değerlendirme yer almamaktadır. Erkeklerin kadın ve erkek konuşucular için bu üç sınıf için (yani, İNCE OLMAYAN, UYGUN, AŞIRI İNCE) yaptıkları değerlendirmeler arasında istatistiksel olarak anlamlı farkların olup olmadığını oraya çıkarmak için ki kare hesapları kullanılmıştır ve $p < .05$ düzeyinde anlamlı farklılıklar olduğu oraya çıkmıştır. Diğer iki değerlendirme kategorileri arasında anlamlı farklılıklar bulunmamıştır.

Tablo 5 ve 6'daki verilerden çıkartılabilecek bir sonuç da aslında dinleyicinin cinsiyetinin HAYIR yanıtının 'kaba-uygun-ince' olarak yorumlanmasında büyük önem taşıdığı sonucudur. Yani, Mills (2003, 2009), Ruhi (2008:159) ve Watts'ın (2003) iddia ettiği gibi konuşmacı kendi ifadelerini nasıl değerlendirirse değerlendirsin asıl konuşma inceliğinin derecesinin 'dinleyici değerlendirmesine dayandığını göstermektedir'.

4.3. Mesafe Etkeni

Brown ve Levinson (1987:76) konuşmacıların bir anlatımı kullanmadan önce kendileri ve dinleyicileri arasındaki yakınlık derecesini, güç ilişkisini ve dinleyiciden istenilen fedakârlık derecesini hesapladıklarını savunmaktadırlar. Bunun yanında, Bölüm 2.1'de anlatıldığı gibi, HAYIR ve benzeri dolaysız anlatımların acil durumlarda, aralarında güç mesafesi büyük olan konuşmacılar arasında ve dolaysız anlatımların dinleyicinin

yararı için söylenen durumlarda normal kabullenebileceklerini belirtmektedirler. Bunun dışındaki ortamlarda ise dolaysız anlatımların en üst düzeyde yüz zedeleyici anlatımlar olduklarını ileri sürmektedirler.

Bu çalışmanın amaçlarından biri de Bölüm 2.1. ve 2.2.’de tanıtılan kuramların açıklama güçlerini sınamak olduğundan, çalışmada Brown ve Levinson’un normal kabul ettikleri durumlar dışındaki ortamlarda yalın HAYIR gibi dolaysız anlatımların nasıl değerlendirildiğinin oraya çıkarılmasıdır. Bu nedenden dolayı konuşmacılar arasındaki güç ilişkisinin veya durum aciliyetinin bu çalışmada elde edilen verileri etkilememesi için katılımcılara değerlendirmeleri için acil olmayan bir durumda aralarında güç mesafesi olmayan muhataplarının dolaysız anlatımlarını nasıl değerlendirecekleri ortaya çıkarılmak istenmiştir. Ayrıca, bu çalışmada kullanılan kurgularda konuşmacı tarafından kullanılan HAYIR’ın da dinleyicinin yararına söylenen bir anlatım olmamasına dikkat edilmiştir. Yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı katılımcılara verilen durum: alışverişten dönerken gördükleri, biraz konuştuktan sonra kraker teklif ettikleri ancak tekliflerine sadece HAYIR diyerek cevap veren kadın ve erkek sınıf arkadaşı veya çok yakın çocukluk arkadaşlarının davranışlarını değerlendirmeleri istenmiştir.

4.3.1. Nicel Veriler

Tablo 7’de verilen bilgilere bakıldığında hem kadın hem de erkek katılımcılar için konuşmacılar arasındaki yakınlık derecesinin önemli olduğu görülmektedir. Kadın dinleyicilerin %42’si yalın HAYIR’ı sınıf arkadaşları tarafından söylendiğinde KABA olarak değerlendirirken, aynı anlatımı çok yakın arkadaşlarından duyduklarında UYGUN bir davranış olarak nitelendirmektedirler (%41). Yapılan istatistiksel çözümler aradaki farkın $p < .001$ derecesinde anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir ($\chi^2 = .02$, $df = 1$).

Tablo 7. Mesafe Etkeni

DEğERLENDİRME KATEGORİLERİ	KADIN DİNLEYİCİ				ERKEK DİNLEYİCİ			
	SINIF ARKADAŞI		ÇOK YAKIN ÇOCUKLUK ARKADAŞI		SINIF ARKADAŞI		ÇOK YAKIN ÇOCUKLUK ARKADAŞI	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1. Kaba	160	42	114	30	29	12	12	5
2. İnce olmayan	139	36	110	28	111	46	52	21
3. Uygun/Normal	84	22	155	41	83	34	161	67
4. İnce	0	0	2	1	13	5	12	5
5. Aşırı ince	0	0	0	0	6	2	6	2
TOPLAM	384	100	384	100	242	100	242	100

Erkekler genel olarak yalın HAYIR cevabı ile ilgili daha olumlu davransalar da (yani, yüzde olarak erkeklerin daha azı bu anlatımı KABA olarak değerlendirseler de) ok yakın arkadaşlarının davranışlarına daha olumlu baktıkları görülmektedir. Çalışmada değerlendirme için verilen kurgularda erkeklerin üçte ikisinden fazlası

(%67) arkadaşlarının yalnız HAYIR'ı kullanmasının UYGUN bir davranış olduğunu belirtirken, sadece %34'ü aynı değerlendirmeyi sınıf arkadaşları için yapmışlardır. Bu değerlendirmenin istatistiksel açıdan önemini araştıran testler arasındaki farkın $p < .001$ derecesinde anlamlı olduğunu bulmuşlardır ($\chi^2=10.8$, $df=1$). Bunun yanında erkek katılımcıların %58'i sınıf arkadaşlarından gelen yalnız HAYIR'ı KABA veya İNCE OLMAYAN bir davranış olarak sınıflandırırken sadece %27'si aynı değerlendirmeyi çocukluk arkadaşları söz konusu olduğunda yapmışlardır.

Tablo 7'de sunulan veriler iletişime giren muhataplar arasındaki yakınlık derecesinin önemini bir kez daha vurgulamıştır. Brown ve Levinson (1987) konuşmacıların bir anlatımı kullanmadan önce kendileri ve dinleyicileri arasındaki yakınlık derecesini hesapladıklarını belirtmişlerdir, bu çalışmadaki sonuçlar aslında dinleyicilerin de söylenenlerin incelik derecesini değerlendirmede yakınlık derecesini önemsediklerini göstermektedir. Aynı anlatım (yani, yalnız HAYIR), kimin kullandığına bağlı olarak (yani, sınıf arkadaşı veya çok yakın arkadaş) aynı bağlamda hem KABA hem de UYGUN bir anlatım olarak sınıflandırılabilir. Bu bulgular anlatım ve anlam arasında sabit bir ilişkinin olamayacağını bir kez daha örneklendirmektedir.

4.3.2. Nitel Veriler

Hayır yanıtının değerlendirilmesindeki bu farklılıkların nedenini ortaya çıkarabilmek için sormacanın ikinci kısmında ve görüşmelerde elde edilen nitel veriler incelenmiştir. Kadın katılımcılardan gelen veriler incelendiğinde çok yakın arkadaşlar arasında sadece 'HAYIR' cevabının kullanılmasının neden NORMAL/UYGUN bir davranış olduğunu açıklayan cevapların dört grupta toplanabileceği saptanmıştır.

Grup (i)'deki cevaplarda, Tablo 8'deki seçkileyici örnekte de gösterildiği gibi çok yakın arkadaşlar arasında cevabın biçiminin önemli olmadığı, gerçekten yakın olan arkadaşların birbirlerinin ne dediklerini hemen anladıkları üzerinde durulmuştur.

Tablo 8. KADIN-Yakın arkadaşlar arasında 'yalın HAYIR' kullanımı neden normal?

GRUP	SEÇKİLEYİCİ ÖRNEKLER
(i) K10:	<i>Arkadaşlar arasındaki cevapların şekli önemli değil. Çok yakın arkadaşımın ben onun ne demek istediğini anlarım zaten.</i>
(ii) K95:	<i>Yakın arkadaşlar arasında kısa konuşmaların olması normaldir.</i>
(ii) K127:	<i>Yakın arkadaşlar birbirleriyle böyle konuşurlar. Çok söze gerek varsa, o zaman yakın arkadaş olmazlar.</i>
(iii) K129:	<i>Arkadaşım sadece 'Hayır' dese de alınmam. Çocukluk arkadaşım sonuçta...</i>
(iv) K190:	<i>Yakın arkadaşım nedensiz 'HAYIR' demez. 'Hayır' dediyse kesin bir sebebi vardır ve büyük bir olasılıkla ben bu sebebi biliyorumdur.</i>

Grup (ii)'de toplanan açıklamalar 'birbirini iyi tanıyan iki insan arasında geçen konuşmaların aslında kısa ve öz olması gerektiği' düşüncesi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Çocukluk arkadaşlarının konuşmadan, bir göz hareketi, bir kol işareti, bazılarında göre nefes alışları ile bile anlaşabilecekleri iddia edilmiştir. Bazı katılımcılar, K127 örneğinde olduğu gibi, eğer uzun söze gerek varsa o iki insanın aslında ‘çok iyi arkadaş’ olamayacağını iddia etmişlerdir.

Grup (iii)’teki yanıtlar ise yakın arkadaşların ne yaparlarsa yapsınlar onlara kırılmayacağını ve küsülemeyeceğini vurgulayan açıklamalardır. Yakın arkadaşlar arasına, geçmişlerinin ve yaşanılmışlıklarının hatırına dargınlıkların girmemesi gerektiğini iddia etmişlerdir (bkz. Tablo 8: K129’un cevabı).

Grup (iv)’teki denekler ise adeta HAYIR diyen yakın arkadaşlarını savunan cevaplar vermişlerdir (bkz. Tablo 8: K190’in cevabı). Çocukluk arkadaşlarının nedensiz HAYIR demeyeceğini ve bu sebebin (genellikle) kendileri tarafından bilindiğini iddia etmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı da yakın arkadaşlarının yalın HAYIR’larının normal olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 9. ERKEK-Yakın arkadaşlar arasında yalın HAYIR kullanımı neden normal?

GRUP	SEÇKİLEYİCİ ÖRNEKLER
(i)	E16: <i>Yakın arkadaşlar böyle konuşur.</i>
(ii)	E4: <i>Kankalar arasındaki konuşmalar böyle geçer. Kısa cevabın arkasında neyin yattığını ben bilirim.</i>

Erkek katılımcılara ‘Neden yakın arkadaşınızın sadece HAYIR cevabını kullanmasını normal karşılıyorsunuz?’ sorusuna verdikleri cevapların iki ana başlık altında toplanabileceğini ve bu gruptaki cevapların kadın katılımcıların verdikleriyle eşdeğer olduğu gözlemlenmiştir (bkz. Tablo 9). Erkek katılımcılar da, kadın katılımcılar gibi, yakın arkadaşların ‘böyle’ (yani, kısa ve öz, lafı fazla uzatmadan, hatta sadece HAYIR kullanarak) konuştuklarını iddia etmişlerdir (bkz. Grup (i)’deki cevaplar) ve de çocukluk arkadaşlarının HAYIR cevabının ‘arkasında neyin yattığını’ bildiklerini iddia etmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı da yakın arkadaşlarının yalın HAYIR cevaplarında anormal bir durum söz konusu olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Sınıf arkadaşlarının sadece HAYIR demesinin neden kabul edilemeyeceği sorulduğunda ise kadın denekler Tablo 10’da verilen seçkileyici örneklerde gösterildiği gibi nedenler ileri sürmüşlerdir.

Birinci grupta toplanan açıklamalar daha genel nitelikteki açıklamalardır. Kadın katılımcılar Türkçede bazı incelik kurallarının olduğunu ve yakın arkadaş olmadıkları için sınıf arkadaşlarının bu kurallara uymaları gerektiğini savunmuşlardır. Yani, Türk toplumunda var olan ve yakın olmayan arkadaşlar arasında uyulması gereken iletişim kurallarının ihlal edildiğini iddia etmişlerdir.

İkinci gruptaki yanıtlar da, birinci gruptakileri destekleyici, açıklayıcı niteliktedir.

Tablo 10. KADIN-Sınıf arkadaşlar arasında ‘yalın HAYIR’ kullanımı neden normal değildir?

GRUP	SEÇKİLEYİCİ ÖRNEKLER
(i) K118:	<i>Türkçede bazı kurallar var. Yakın arkadaşım değilse bu kurallara uymasını beklerim. Ya ‘teşekkürler’ desin ya da sebebini açıklasın.</i>
(ii) K180:	<i>Soru ve cevapların incelik düzeyi arasında çok fark var. Ben ona kibarca kraker veriyorum (lütfedip), bana gelen cevap yalın bir hayır.</i>
K5:	<i>Biz yakın arkadaş değiliz ve be ona bir şeyler veriyorum. Hayırla birlikte ‘Teşekkürler’ dememesi olayı kabaştırıyor.</i>

Grup (ii)’de toplanan yanıtlarda katılımcılar TEKLİF ve CEVAP arasında ‘incelik derecesi farkından/eşitsizliğinden’ yakınmışlardır. Bu katılımcılara göre ‘bir şey yerken karşındakine de teklif etmek ince bir davranıştır’. Ancak, kraker teklif edilen kişi bu ince davranışa beklenen incelik derecesinde yanıt vermemiştir ve sadece yalın bir HAYIR kullanmıştır. Bu çalışmada yer alan kadın katılımcılara göre ‘Çubuk kraker alır mısın?’ sorusuna incelik derecesi olarak uygun olan cevaplar aşağıdaki gibi olmalıdır:

- (i) ‘Hayır + Teşekkür’ (örn. *Hayır, teşekkürler/teşekkür ederim*)
- (ii) ‘Hayır + Açıklama’ (örn. *Hayır, biraz önce yemek yedim*).

Erkek katılımcıların ‘Sınıf arkadaşlarınızın kraker teklifinize sadece HAYIR cevabı vermeleri, neden normal bir davranış değildir?’ sorusuna verdikleri cevap kategorilerinden ilkinin kadın katılımcıların verdikleri bazı cevaplara eşdeğer olduğu belirlenmiştir (bkz. Tablo 11).

Tablo 11. ERKEK-Sınıf arkadaşlar arasında ‘yalın HAYIR’ kullanımı neden normal değildir?

GRUPLAR	SEÇKİLEYİCİ ÖRNEKLER
(i) E1:	<i>Sebebini söylemesi gerekir en azından.</i>
E50:	<i>En azından bir özür dilesin.</i>
(iii) E2:	<i>Kabul etseler bir şey olmaz</i>

Erkek katılımcılar (Grup (i)) da kadın katılımcılar gibi kraker teklif edilen kişilerin HAYIR’dan sonra bir açıklama, ya da bir özür dilemeleri daha ince, daha kabul edilir bir davranış olacağını savunmuşlardır. Erkek katılımcılar tarafından verilen ve Grup (ii)’de toplanan cevaplar ise kadın katılımcıların verdikleri hiçbir grup yanıt ile örtüşmemektedir. Bu gruptaki erkekler HAYIR yanıtının üzerinde durmak yerine, arkadaşlarının tekliflerini neden geri çevirebilecekleri davranışı üzerine yoğunlaşmışlardır. Seçkileyici örnekte de görüldüğü gibi bu durum karşındaki tepkilerini ‘Kabul etseler bir şey olmaz’ veya ‘Bir krakeri yemekte ne var ki’ gibi anlatımlar ile belirtmişlerdir.

Bölüm 4.3.1 ve 4.3.2’de elde edilen bulgular Brown ve Levinson’ın incelik ve mesafe etkeni arasında iddia ettikleri gibi bir bağlantının olduğunu göstermiştir. Yani, mesafe arttıkça anlatımlarda kullanılması gereken incelik derecesi de artmakta, mesafe azaldıkça kullanılan incelik azalmaktadır (Brown ve Levinson 1987:77). Bunun yanında sonuçlar hem Mills’in savunduğu konuşmacı ve dinleyici arasındaki geçmişin (Mills 2003) önemli olduğu iddiasını hem de Watts’ın (2003:256) katılımcıların daha önceki deneyimlerinin farklı ortamlarda kullandıkları dili etkilediği iddialarını destekler niteliktedir.

Bu araştırmadan ortaya çıkan diğer ilginç bir bulgu da bitişik sözceler ile ilgilidir. Levinson’ın (1983:336) *Pragmatics* adlı kitabında bir *tekliften* sonra gelen *red* yanıtının istenilmeyen bir ikinci parça olduğunu (İng. *dispreferred second*) söylemiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgular bu iddiayı biraz daha ayrıntılandıran niteliktedir. Elde edilen bulgular *ret* cevabının kimin tarafından verildiğine bağlı olarak kabul edilebilme derecelerinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çalışmamızda incelenen bağlamda çok yakın arkadaşlar tarafından verilen HAYIR yanıtıyla kabul edilirlilik derecesi benzer olan *red* cevapları Tablo 12’de sıralanmıştır:

Tablo 12. Kabul edilir teklif-*ret* bitişik sözceler

KİME	TEKLİF	KABUL EDİLEBİLİR CEVAP	İSTENMEYEN/ OLMAMASI GEREKEN CEVAP
Sınıf Arkadaşı	Çubuk kraker alır mısın?	Cevap 1: <i>Hayır, teşekkürler/teşekkür ederim</i>	<i>Hayır</i>
		Cevap 2: <i>Hayır almayacağım, kusura bakma</i>	
		Cevap 3: <i>Hayır + Açıklama</i> (örn. Hayır, biraz önce yemek yedim)	
		Cevap 4: <i>Kabul etmek</i>	
Çok yakın arkadaş	Çubuk kraker alır mısın?	<i>Hayır</i>	<i>Bu bağlam için 'istenmeyen cevap' sunulmamıştır</i>

5. Sonuçlar

Bu çalışmanın amacı yalın HAYIR’ın ana dili Türkçe olan kadın ve erkek dinleyiciler tarafından nasıl algılandığını, HAYIR diyen konuşmacıların özellikleri değiştikçe dinleyicilerin bu ifadenin incelik derecesini nasıl değerlendirdiklerini ortaya çıkarmaktır.

Bu çalışmanın sadece belirli bir yaş grubuna ait katılımcılar ile yapıldığını, sadece dört değişik kurguyu değerlendirmeleri istenildiğini ve kullanılan veri toplama yöntemleri ile günlük yüz yüze yapılan konuşmalarda önem taşıyan yüz ifadesi, ezi ve

vurgu gibi değişkenlerinin sadece ‘normal’ olanını değerlendirilmelerini istenildiği göz önünde bulundurup elde edilen verilerden yola çıkarak aşağıdaki sonuçlara varılabilir:

Çalışma Brown ve Levinson’ın (1987) iddia ettiği gibi anlatım ve anlam arasında değişmez/sabit bir bağlantının olmadığını, tam tersine bağlantının çok boyutlu, çok katmanlı ve devingen olduğunu göstermiştir. Çalışmadaki katılımcılar için ‘Hayır’ cevabının kabalık-incelik derecesi, muhatap özelliklerinin değişmesine eşdeğer olarak farklılık göstermiştir. Bu nedenden dolayı incelik kurallarının daha devingen, daha bağlamsal (hatta daha kişisel düzeyde) incelenmesi gerektiği öne sürülebilir.

Bunun yanı sıra, bir ortamda kullanılan anlatımların incelik derecesinin belirlenmesi için sadece dil kullanımlarının incelenmesinin yeterli olmayacağı ortaya çıkarılmıştır. Brown ve Levinson, belirledikleri üç durum dışında (yani, aciliyet, büyük güç farkı ve dinleyici yararını/çıkarlarını gözetme) kalan dolaysız anlatımların kullanımının ‘kaba’ olduğunu ileri sürmüşlerdir. Oysa bu çalışmada dolaysız anlatımların dinleyiciler tarafından her zaman kaba veya yüzlerini zedeleyici olarak nitelendirilmediği görülmüştür. Bu nedenden dolayı, incelik çalışmalarında daha gerçekçi sonuçların elde edilebilmesi için konuşmada yer alan bireylerin (hem konuşmacının hem de dinleyicinin) konuşma hakkındaki değerlendirmeleri de veri kabul edilerek çözümlenmelere dahil edilmelidir.

Araştırmada Watts’ın (2003) kaba-ince ekseninin üzerinde başka incelik kategorilerinin de olması gerektiği iddiasını da destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca, araştırmaya katılan hem kadın hem erkek denekler, Watts’ın (2003) olmasını teklif ettiği kaba-ince olmayan-normal kategorileri arasında ayırım yaptıklarını ve bu kategorileri konuşma sırasında kullanılan anlatımları değerlendirmek için kullandıkları da gösterilmiştir.

Bulgular çalışmaya katılan kadın ve erkek katılımcıların değerlendirmeleri arasında farklılıkların olduğu kadar benzerliklerin de olduğunu göstermiştir. Genel değerlendirilmelerde iki cins arasında bazı önemli farklılıklar göze çarpsa da, veriler daha ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, kadın ve erkeklerin farklı yakınlık derecesi olan muhataplarını benzer ölçütler kullanarak, birbirlerine benzer bir şekilde değerlendirdikleri ortaya çıkmıştır. Bu ek bulgular da *Farklı Kültürler Hipotezi*’nin bazı genel davranışlara açıklık getirebileceğini ancak farklı bağlamlarda farklı davranabilen kadın ve erkeklerin davranışlarını sadece cinsiyetlerinin belirleyemeyeceğini bir kez daha sezinletmişlerdir.

Kirpileri hatırlayacak olursak! Onlar sadece soğuk kış aylarında ve sadece aralarındaki fiziksel mesafeyi ayarlamak zorundalar, oysa sosyal varlıklar olarak biz insanların işi çok daha zor görünüyor. Kullandığımız anlatımların önceden belirlenmiş bir anlamı ve incelik derecesi olmadığı için, bulunduğumuz ortamdaki sürekli değişen etkenleri değerlendirip, ortaya çıkan beklenmeyen durumları hesaba katıp, karşımızdaki kişi ile geçmişten süre gelen ilişkimizi değerlendirip, dinleyici ile aramızdaki yakınlık derecesini hesaplayıp konuşmamız gerekiyor gibi görünüyor!

Notlar

- ¹ Watts (2003:256) bir bağlamda uygun/normal/beklenen davranışları *politik davranışlar/ anlatımlar* diye adlandırır. Watts'a göre politik anlatımlar bir bağlamda kullanılması gereken anlatımlar olduklarından, iletişim içerisinde olan konuşmacılar tarafından çoğu zaman 'fark edilmez', dinleyiciler onlar hakkında konuşmazlar/yorum yapmazlar bile. Watts bu politik anlatımları kaba(lık)-incelik ekseninin kalbine/ortasına yerleştirir ve onların solunda (KABA-İNCELİKSİZ) ve sağındaki (İNCE-AŞIRI İNCE) anlatımların beklenen/uygun davranışlardan bir sapma olduğunu ileri sürer. Yani, Watts'a (2003) göre politik davranışların dışındaki tüm davranışlar UYGUN OLMAYAN davranışlardır. Bu nedenden dolayı bu çalışmada kullanılan değerlendirme kategorileri arasında UYGUN (sormacada bu kategori politik anlatımlar yerine kullanılmıştır) kategorisinin eşdeğeri/karşıtı olan UYGUN DEĞİLDİR kategorisi bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Brown, P. (1998). "How and why are women more polite: Some evidence from a Mayan Community", Jennifer Coates (Ed.), *Language and Gender: A Reader* içinde, (s. 81-99). Oxford: Blackwell Publishers.
- Brown, P. ve Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, A. A. (1996). "Investigating the production of speech act sets", Susan M. Gass ve Joyce Neu (ed.), *Speech Acts across Cultures: Challenges to Communication in a Second Language* içinde, (s. 21-43). Berlin ve New York: Mouton de Gruyter.
- Culpeper, J. (2005). "Impoliteness and entertainment in the television quiz show", *The Weakest Link. Journal of Politeness Research*, 1, s. 35-72.
- Davies, B. L., Merrison, A. J. ve Goddard, A. (2007). "Institutional apologies in UK higher education: Getting back into the black before going into the red", *Journal of Politeness Research*, 3, s. 39-63.
- Dörnyei, Z. (2007). *Research Methods in Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Eelen, G. (2001). *A Critique of Politeness Theories*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Ellis, R. (1994). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Falbo, T. ve Peplau, L. A. (1980). "Power strategies in intimate relationships", *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, s. 618-628.
- Garcia, C. (1992). "Refusing and invitation: A case study of Peruvian style", *Hispanic Linguistics*, 5 (1-2), s. 207-243.
- Holmes, J. (1995). *Women, Men and Politeness*. Londra ve New York: Longman.
- Holmes, J. (1998). "Women's talk: The question of sociolinguistic universals", Jennifer Coates (ed.), *Language and Gender: A Reader* içinde, (s. 461-483). Oxford: Blackwell Publishers.
- Kasper, G. ve Dahl, M. (1991). "Research methods in interlanguage pragmatics", *Studies in Second Language Acquisition (SSLA)*, 13, s. 215-247.
- König, G. (1990). "Türkçe'de Sen/Siz Adıllarının İkinci Tekil Şahıs için Kullanımına Toplumbilimsel Bir Yaklaşım", A. Sumru Özsoy ve Hikmet Sebüktekin (haz.), *IV. Dilbilim Sempozyumu Bildirileri* (s. 175-184). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi

Yayınları.

- Kyratzis, A. (2001). "Emotion talk in preschool same-sex friendship groups: Fluidity over time and context", *Early Education and Development*, 12 (3), s. 359-91.
- Lakoff, R. (1975). *Language and Women's Place*. New York: Harper and Row Publishers.
- Lakoff, R. T. (2001). "Nine ways of looking at apologies: The necessity for interdisciplinary theory and method in discourse analysis", Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, H. E. Hamilton (haz.), *The Handbook of Discourse Analysis* içinde, Blackwell (s. 199-214). Oxford: Oxford University Press.
- Levinson, S. (1983). *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Limberg, H. (2008). "Threats in conflict talk: Impoliteness and manipulation", Derek Bousfield ve Miriam Locher (eds.), *Impoliteness in Language: Studies on its Interplay with Power in Theory of Practices* içinde, (s. 155-180). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Maccoby, E. E. (1998). *The Two Sexes: Growing Up Apart, Coming Together*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Maccoby, E. E. ve Jacklin, C. N. (1974). *The Psychology of Sex Differences*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Maltz, D. N. ve Borker, R. A. (1982). *A cultural approach to male-female miscommunication*. John J. Gumperz (ed.), *Language and Social Identity* içinde, (s. 196-216). Cambridge: Cambridge University Press.
- Milliyet (2009, Ağustos 17). Üniversitelerdeki öğrenci sayısı yüzde 15 arttı. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/universitelerdeki-ogrenci-sayisi-yuzde---artti/turkiye/sondakikaarsiv/04.02.2010/1129108/default.htm>
- Mills, S. (2003). *Gender and Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mills, S. (2004). "Class, gender and politeness", *Multilingua*, 23, s. 171-190.
- Mills, S. (2009). "Impoliteness in a cultural context", *Journal of Pragmatics*, 41, s. 1047-1060.
- Rampton, B. (1987). *Stylistic variability and not speaking 'normal' English: some post-labovian approaches and their implications for the study of interlanguage*. Rod Ellis (ed.), *Second Language Acquisition in Context* içinde, Prentice-Hall.
- Ruhi, Ş. (2008). "İncelik Kuramında Gelişmeler ve Kavramsal Sorunlar: 'Yüz'e Bakış", Yeşim Aksan ve Mustafa Aksan (haz.), *XXI. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (s. 155-162). Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2000). *Parerga and Paralipomena: Short Philosophical Essays* (cilt 2). Oxford: Oxford University Press.
- Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York: Morrow.
- Tarone, E. (1983). "Some thoughts on the notion of 'communication strategy'", C. Faerch, ve G. Kasper (ed.), *Strategies in Interlanguage Communication*. New York: Longman.
- Tarone, E. (1985). "Variability in interlanguage use: a study of style-shifting in morphology and syntax", *Language Learning*, 35, s. 373-403.
- Thomas, J. (1983). "Cross-cultural pragmatic failure", *Applied Linguistics*, 4 (2), s. 91-112.
- Vespo, J. E. ve Caplan, M. (1993). "Preschoolers' differential conflict behaviour with friends and acquaintances", *Early Education and Development*, 4 (1), s. 45-53.
- Watts, R. (2003). *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wenger, E. (1998). "Communities of Practice", Cambridge: Cambridge University Press.
- Wenger, E. (2006). "Communities of practice. A brief introduction", *Communities of practice* [<http://www.ewenger.com/theory/>. Erişim tarihi Şubat 08, 2009].
- Wolfson, N. (1989). *Perspectives: Sociolinguistics and TESOL*. Cambridge: Newbury House Publishers.

- Wood, J. T. (2005). *Gendered Lives: Communication, Gender and Culture (Sixth Edition)*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Young, R. (1988). "Variation and the interlanguage hypothesis", *Studies in Second Language Acquisition*, 10, s. 281-302.
- Yuan, Y. (2001). "An inquiry into empirical pragmatics data-gathering methods: Written DCTs, oral DCTs, field notes, and natural conversations", *Journal of Pragmatics*, 33 (2), s. 271-292.

Assist. Prof. Dr. iler Hatipoğlu
Department of Foreign Language Education
Faculty of Education
Middle East Technical University
06531 Ankara
ciler@metu.edu.tr,
ciler.hatipoglu@gmail.com,
ciler2@yahoo.com